

پیش‌بینی معنای زندگی بر اساس هوش اخلاقی و دینداری

مهشید تجربه‌کار^۱

اهدا غروی رودسری^۲

میلاذ حسنی ساطحی^۳

سمیه پوراحسان^۴

چکیده

هدف: هدف از انجام این پژوهش، پیش‌بینی معنای زندگی بر اساس هوش اخلاقی و دینداری در بین دانشجویان پسر دانشگاه شهید باهنر کرمان در سال ۱۳۹۷ بود. **روش:** جامعه آماری در این پژوهش، کلیه دانشجویان پسر دانشگاه شهید باهنر کرمان بودند که از طریق روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند و حجم نمونه نیز ۳۰۰ نفر تعیین شد. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه معنای زندگی استگر، پرسشنامه هوش اخلاقی لینک و کیل و پرسشنامه دینداری گلاک و استارک بود. **یافته‌ها:** نتایج حاصل از این تحقیق نشان داد که بین معنای زندگی با هوش اخلاقی (۰/۳۶) و دینداری (۰/۱۹) رابطه وجود دارد. همچنین هوش اخلاقی و دینداری در مجموع ۱۵/۳ درصد از تغییرات مربوط به معنای زندگی را پیش‌بینی می‌کنند. **نتیجه‌گیری:** پیشنهاد می‌شود به منظور افزایش معنای زندگی در افراد، به خصوص دانشجویان، زمینه ارتقای هوش اخلاقی و دینداری آنان فراهم شود تا از مشکلات روان‌شناختی احتمالی در آینده پیشگیری شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پایه جامع علوم انسانی

واژگان کلیدی: معنای زندگی، هوش اخلاقی، دینداری.

♦ دریافت مقاله: ۹۹/۰۷/۱۹؛ تصویب نهایی: ۹۹/۱۰/۱۰.

۱. دکترای روان‌شناسی تربیتی و استادیار گروه روان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر، کرمان، ایران (نویسنده مسئول). نشانی: کرمان؛ بزرگراه امام خمینی، میدان پژوهش، دانشگاه شهید باهنر کرمان. نامبر: ۰۳۴۳۱۳۲۲۳۹۳ / m.tajrobehkar@uk.ac.ir
۲. دانشجوی کارشناسی ارشد روان‌شناسی بالینی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر، کرمان، ایران.
۳. دانشجوی کارشناسی ارشد روان‌شناسی بالینی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر، کرمان، ایران.
۴. دکترای سنجش و اندازه‌گیری (روان‌سنجی) و استادیار گروه روان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر، کرمان، ایران.

الف) مقدمه

۱. مفهوم‌شناسی

خلاً وجودی (بی‌معنایی) یکی از پدیده‌های مسئله‌ساز و مهم افراد در جوامع امروزی است. ما انسانها همواره در جستجوی معنا و مفهوم برای زندگی خود هستیم، با این بدقابالی که به درون جهانی تهی از معنا افکنده شده‌ایم. با این حال، ما قادر به آفرینش معنا هستیم و در واقع یکی از مهم‌ترین وظایف ما خلق معنایی است که بتوان در زندگی به آن تکیه کرد (شایان‌فر و قلعه، ۱۳۹۸). معنای زندگی به طور دائم در حال تغییر و از فردی به فرد دیگر متفاوت است؛ از این رو، آنچه مهم است معنای زندگی به طور اعم نیست، بلکه هر فرد می‌بایست معنی و هدف زندگی خود را در لحظاتی دیگر دریابد. برای مثال، از یک قهرمان شطرنج پرسید که بهترین حرکت مهره‌ها در بازی شطرنج چیست؟ واضح است که بهترین حرکت یا حتی حرکت خوب، جدا از یک موقعیت معین در بازی و بدون در نظر گرفتن شخصیت حریف و سایر شرایط معنی و وجود خارجی ندارد. در خصوص وجود انسان نیز قضیه درست به همین شکل است. این رسالتی ویژه است که انسان باید به آن تحقق بخشد. او در انجام این رسالت، جانشینی ندارد و زندگی قابل برگشت نیست. وظیفه او بی‌مانند و منحصر به فرد و فرصتی که برای انجام آن دارد بی‌همتا است. پس پرسش درباره معنای زندگی را باید به خود برگرداند؛ به این صورت که خود فرد پاسخگوی زندگی خویش است و هم اوست که می‌تواند به پرسش زندگی پاسخ گوید (قربانی، ۱۳۸۸). منظور از معنا، همان است که به پدیده‌ای خارج از خود؛ یعنی زندگی اشاره دارد. معنا؛ هدفمندی، ارزشمندی و غایت‌مندی در زندگی است و در نقطه مقابل آن بی‌هدفی، پوچی و بی‌ارزشی وجود دارد. در این پژوهش، تعریف نظری معناداری زندگی چنین است: «تفسیر وجودی که افراد از همه تجارب خود (شامل خوشبختی، بی‌عدالتی، رنج، سردرگمی و...) در طول زندگی به دست می‌آورند و این تفسیر، تمام هستی را در طرحی هدفمند توجیه‌پذیر می‌سازد» (سراج‌زاده و رحیمی، ۱۳۹۲). سخن از معنای زندگی، تاریخچه‌ای طولانی دارد. دغدغه دست یافتن به معنا یکی از دل‌مشغولی‌های اصیل آدمی است که اکثر فیلسوفان بر آن تأکید کرده‌اند (گلی‌پور، حقیقت و معنوی‌پور، ۱۳۹۳). همچنین می‌توان در بیشتر مکاتب و رویکردهای دینی، عرفانی، روان‌درمانی و نیز روان‌شناختی، رد پای از معنای حیات یافت. مکاتب و رویکردها هر یک به گونه‌ای متفاوت به این مسئله پاسخ داده‌اند اما به طور خلاصه رویکرد به معنا و مفهوم زندگی، تابعی از نگرش به انسان، هستی، هستی‌آفرین و نسبت میان آنهاست. (شرفی، ۱۳۸۴)

عوامل متعددی می‌توانند در معنا داشتن در زندگی یا انگیزه برای یافتن و کشف معنا در زندگی مؤثر باشند؛ یکی از این عوامل، هوش اخلاقی است. اصطلاح هوش اخلاقی را نخستین بار بوربا در سال ۲۰۰۱ در خصوص کودکان و دانش‌آموزان مطرح کرد (لینک و کیل، ۲۰۰۵). بوربا هوش اخلاقی را به معنای تشخیص

امور درست و نادرست و تشخیص امور اخلاقی جهان‌شمول می‌دانست (ذوقی پایدار و همکاران، ۱۳۹۶). هوش اخلاقی، مبحث جدیدی در زمینه اخلاق است که توجه نظریه‌پردازان علوم رفتاری، به خصوص شاخه روان‌شناسی را به خود جلب کرده است. هوش اخلاقی به این نکته اشاره دارد که اصول اخلاقی، حاصل وراثت نیست؛ بلکه افراد یاد می‌گیرند که چگونه خوب باشند. در حقیقت؛ هوش اخلاقی مانند یک راهنما برای رفتار عمل می‌کند و کمک می‌کند تا هوشمندانه و بهینه رفتار کنیم. بسیاری از رفتارهای انسان ریشه در اصول و ارزشهای اخلاقی دارد و از آن متأثر می‌شود. افراد با هوش اخلاقی همیشه کارهایشان را با اصول اخلاقی پیوند می‌زنند که این خود موجب افزایش تعهد و مسئولیت‌پذیری در افراد و در نتیجه، سبب بهبود سلامت معنوی افراد می‌شود (همان). رویکردهای دینی و در صدر آنها اسلام، هوش اخلاقی را ظهور حالتهای عمیق درونی ایمان به یکتایی خداوند، همراه با توانایی ایجاد هیجانها، اعمال و افکار مثبت می‌داند (آقابابی و حسنی، ۱۳۹۲). همچنین با توجه به نظریه لینک و کیل، هوش اخلاقی دارای چهار مؤلفه اساسی است که عبارتند از:

۱. درستکاری: یعنی ایجاد هماهنگی بین آنچه به آن معتقدیم و آنچه به آن عمل می‌کنیم. آنچه می‌دانیم درست است و گفتن حرف درست در تمام زمانها.
۲. مسئولیت‌پذیری: یعنی مسئولیت اعمال خود و پیامدهای آنها را و همین‌طور اشتباهات و شکستهای خودمان را بپذیریم.
۳. دلسوزی: دلسوزی توجه به دیگران است. دلسوزی دارای تأثیر متقابل است.
۴. بخشش: دارای دو معنی است: نخست، دهش و اعطا و دوم، عفو کردن، درگذشتن و گذشت کردن؛ که هوش اخلاقی بیشتر به معنای دوم اشاره دارد. (لینک و کیل، ۲۰۰۵)

یکی دیگر از عوامل تأثیرگذار بر معنای زندگی، دینداری است. دینداری یکی از موضوعاتی است که زندگی انسان را از جهات مختلف تحت تأثیر قرار داده و در تار و پود زندگی بشر رخنه کرده است. بشر همواره به دنبال پاسخهایی برای سؤالات آن و تعیین تأثیر آن بر جنبه‌های مختلف زندگی بوده است. سنت الهیات دینی در فرهنگ غرب و شرق همواره در پی آن است که زندگی ما را در بستری قرار دهد که آن را با ارزش و اهمیت سازد و این امید را بدهد که به جای اینکه احساس کنیم در جهانی پوچ و خالی از معنا افتاده‌ایم که در آن هیچ امری اهمیت ندارد، می‌توانیم مأمون و پناهگاهی بیابیم (زمانی و غفوریان، ۱۳۸۹). طبق دیدگاه بزرگانی مانند دورکیم و هاری آلپر، دین نوعی نهاد اجتماعی و نظام واحد از عقاید و باورهای مربوط به امور مقدس است. این عقاید و باورها افراد را در محل مشترکی به نام کلیسا متحد می‌کند و کارکردهای اصلی آن شامل نظم‌بخشی، انسجام، زندگی‌بخشی و خوشبختی‌آفرینی است و نبود آن، بقای جامعه را با مشکل روبه‌رو می‌کند (عباسی، ۱۳۸۱؛ یعقوبی‌دوست، ۱۳۹۵). نظریات مختلف، دیدگاههای متفاوتی درباره دین مطرح کرده‌اند. در مجموع، دین‌گرایی ویژه ذهن است که می‌تواند در مطابقت با کاربرد

نهایی کلمه بیان شود و به معنای ملاحظه و مشاهده عوامل پویا و معینی است که به عنوان نیروها، قوانین، ایدئالها یا هر نامی است که انسان در دنیای خویش به اینگونه عوامل داده است. (آذربایجانی، ۱۳۸۵: ۶۴)

در یک طبقه‌بندی، می‌توان نظریه‌های مربوط به دین را به نظریه‌های روان‌شناختی و جامعه‌شناختی تقسیم کرد. دو دسته نظریه روان‌شناختی درباره دین قابل ذکر است. یکی، نظریه عقل‌گرایانه که اندیشمندانی همچون: آگوست کنت، هربرت اسپنسر، ادوارد تایلر و جیمز فریزر دارد که دین را حاصل فعالیت عقلی انسان ابتدایی برای تبیین رویدادهای طبیعی و اجتماعی پیرامون خود می‌دانند و در فرایند تکامل تاریخی انسان جای خود را به علم می‌دهد و دیگری، نظریه عاطفه‌گرایانه با نظریه‌پردازانی مانند مالینوفسکی، مارت، فروید و یونگ که دین را پاسخی عاطفی و روانی به نگرانی‌ها، ترسها و شوربختی‌های انسان می‌دانند. بر خلاف روان‌شناسان و اغلب جامعه‌شناسان، به خصوص جامعه‌شناسان کارکردگرا، معتقدند که آنچه اهمیت دارد، چگونگی آغاز شدن امور نیست، بلکه نقشی است که این امور در جوامع کنونی ایفا می‌کنند. طبق رویکرد نظریه‌پردازان کارکردگرا، دین جامعه را متحد می‌کند، همبستگی اجتماعی را تقویت و انسجام اجتماعی را حفظ می‌کند. (سراج‌زاده و همکاران، ۱۳۹۲)

۲. پیشینه

بنا بر نتایج به دست آمده از تحقیقات گلی‌پور، حقیقت و معنوی‌پور (۱۳۹۳) بین هوش اخلاقی و معنای زندگی، رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. همچنین بر اساس تحقیقات حسینی مروست، تبریزی و دهبان (۱۳۹۵) بین هوش اخلاقی، معنای زندگی و تاب‌آوری، رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. بر اساس تحقیقات ذوقی پایدار، محمودی و نبی‌زاده (۱۳۹۶) نیز بین هوش اخلاقی و جهت‌گیری درونی مذهبی، رابطه معنادار و مثبت وجود دارد.

نتایج تحقیقات چراغی و مولوی (۱۳۸۵) نشان می‌دهد افرادی که دارای اعتقادات دینی قوی باشند، کمتر احساس پوچی، ناامیدی و یأس می‌کنند و از عزت نفس بالاتری برخوردارند. همچنین عبدالعزیز افلاک‌سیر و کلمن (۱۳۸۸) تحقیقی در بین گروهی از نوجوانان و میانسالان به منظور بررسی ادراک معنای زندگی، منابع معنای زندگی و رابطه آن با سلامت روان و دینداری انجام دادند و به این نتیجه رسیدند افرادی که نمره بالاتری در مقیاسهای دینداری به دست آورده بودند، زندگی را با معناتر تلقی کردند. نتایج تحقیقات سراج‌زاده و رحیمی (۱۳۹۲) نشان می‌دهد که بعد اعتقادی دینداری رابطه معنادار مثبت و مستقیم با معنای زندگی دارد. همچنین نتایج تحقیق آقابابایی و همکاران (۱۳۹۷) حاکی از آن است که دینداری با شادی، رضایت از زندگی، حرمت نفس و معنای زندگی رابطه مثبت و معناداری دارد.

با توجه به آنچه گفته شد، به نظر می‌رسد متغیرهای هوش اخلاقی و دینداری از عوامل تأثیرگذار بر

معنای زندگی در افراد و به خصوص دانشجویان باشد. بنابر این، چون کمتر پژوهشی در ایران به بررسی رابطه هر دو متغیر هوش اخلاقی و دینداری به طور همزمان بر معنای زندگی پرداخته‌اند، پس ضروری به نظر می‌رسد تا رابطه این عوامل با متغیر مزبور بررسی شود. در واقع؛ می‌توان این فرضیه را مطرح کرد که افراد دارای هوش اخلاقی و دینداری بالاتر، می‌توانند زندگی را با معناتر تلقی کنند و می‌توانیم از این فرضیه به منظور افزایش معنای زندگی افراد استفاده کنیم تا از مشکلات روان‌شناختی احتمالی ناشی از کمبود معنای زندگی افراد در آینده، پیشگیری شود.

ب) روش و ابزار پژوهش

روش پژوهش از نوع توصیفی و همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش را کلیه دانشجویان پسر دانشگاه شهید باهنر کرمان تشکیل دادند که در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷ مشغول به تحصیل بودند. نمونه بررسی نیز ۳۰۰ دانشجوی (پسر) بود که با روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. پس از تشریح اهداف پژوهش و جلب مشارکت و همکاری آزمودنی‌ها، پرسشنامه‌های دینداری گلاک و استارک، معنای زندگی استگر و پرسشنامه هوش اخلاقی لینک و کیل درباره دانشجویان اجرا شد.

۱. پرسشنامه معنای زندگی استگر: این پرسشنامه (استگر، ۲۰۱۰) دو بعد معنا در زندگی، یعنی حضور معنا و جستجوی معنا را با بهره‌گیری از ۱۰ ماده بر مبنای مقیاس هفت درجه‌ای لیکرت از کاملاً نادرست (۱) تا کاملاً درست (۷) می‌سنجد. تکمیل پرسشنامه حدود ۳ تا ۵ دقیقه طول می‌کشد. پژوهش‌ها نشان‌دهنده اعتبار و ثبات نمره‌های پرسشنامه و روایی همگرا و افتراقی آن می‌باشند. برای مثال، برای هر دو مقیاس همسانی درونی (ضرایب آلفا بین ۰/۸۲ تا ۰/۸۷) بسیار خوبی گزارش شده است و در فاصله زمانی یک ماهه اعتبار بازآزمایی مناسب (۰/۷۰) برای زیرمقیاس حضور و ۰/۷۳ برای زیرمقیاس جستجو) به دست آمده است (مجدآبادی، ۱۳۹۶). در پژوهش حاضر ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۶۰ است.

۲. پرسشنامه هوش اخلاقی لینک و کیل: پرسشنامه هوش اخلاقی به عنوان توانایی کاربرد اصول اخلاق جهانی در اخلاقیات، اهداف و مراودات یک فرد از روی قاعده است. این آزمون که توسط لینک و کیل در سال ۲۰۰۵ تدوین شد، دارای ۱۰ زیرمقیاس ذیل است: عمل کردن مبتنی بر اصول، ارزشها و باورها، راستگویی، استقامت و پافشاری برای حق (ایستادگی به خاطر حقیقت)، وفای به عهد، مسئولیت‌پذیری برای تصمیمات شخصی، اقرار به اشتباهات و شکستها، قبول مسئولیت برای خدمت به دیگران، فعالانه علاقه‌مند بودن به دیگران (اهمیت دادن خودجوش به دیگران)، توانایی در بخشش اشتباهات خود، توانایی در بخشش اشتباهات دیگران. این پرسشنامه شامل ۴۰ عبارت است که به صورت لیکرت (هرگز، به ندرت، گاهی اوقات، اغلب و تمام اوقات) نمره‌گذاری شده‌اند. پایایی این آزمون با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۴ و روایی

صوری و محتوایی و هماهنگی درونی مؤلفه‌های آن توسط متخصصان تأیید شده است. بیشترین همبستگی درونی بین بخشش و دلسوزی با هوش اخلاقی (۰/۸۶) و کمترین همبستگی بین درستکاری با هوش اخلاقی (۰/۶۶) است. نتایج تحلیل عاملی مؤلفه‌های هوش اخلاقی نشان داده است که درستکاری با بار عاملی ۰/۶۴، مسئولیت‌پذیری ۰/۸۱، دلسوزی ۰/۸۴ و بخشش ۰/۸۳ دارای ۸۰ درصد اشتراک‌اند (مختاری‌پور و سیادت، ۱۳۸۸). در این پژوهش، ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۳۴ است.

۳. پرسشنامه دینداری گلاک و استارک: برای سنجیدن نگرشها و باورهای دینی و دینداری ساخته شده است (گلاک و استارک، ۱۹۶۵). پرسشنامه دینداری گلاک و استارک برای استاندارد شدن، در کشورهای مختلف اروپا، آمریکا، آفریقا و آسیا و روی پیروان ادیان مسیحیت، یهودیت و اسلام اجرا شده (نقل از محمدرضا طالبان، ۱۳۷۷) و با دین اسلام هم انطباق یافته است. پرسشنامه حاضر یک سنجه پنج بعدی شامل ابعاد پنج‌گانه اعتقادی، عاطفی، پیامدی، مناسکی و فکری است و به سنجش دینداری می‌پردازد. مقیاس اندازه‌گیری استفاده شده در این سنجش، لیکرت بود که هر گویه پنج درجه ارزشی «کاملاً موافق، موافق، بینابین، مخالف و کاملاً مخالف» را در بر می‌گرفت و ارزشهای هر گویه بین ۴-۰ متغیر بود. حاصل جمع عددی ارزش هر یک از گویه‌ها در کل نمره آزمودنی را نشان می‌دهد که بین ۱۰۴-۰ نوسان دارد. در تعیین میزان دینداری سه طبقه فرض می‌شود که نمرات ۲۵ درصد بالا و پایین، میزان دینداری قوی و ضعیف را نشان می‌دهد و ۵۰ درصد نمرات بین دو کرانه نشانگر دینداری متوسط هستند. لذا نمرات ۲۶-۰ بیانگر دینداری ضعیف، نمرات ۷۸-۲۶ بیانگر دینداری متوسط و اندازه‌های ۱۰۴-۷۸ مبین دینداری بالا هستند. میزان اعتبار این پرسشنامه در مطالعات مختلف بر روی نمونه‌های متفاوت تعیین شده که حاکی از اعتبار بالای آن در در ابعاد مختلف است. در آخرین اجرای این آزمون روی دانشجویان آلفای کلی پرسشنامه ۰/۸۳ بوده است. این آزمون همچنین به دلیل استاندارد بودن، دارای پایایی بالایی است. مقدار آلفا برای متغیرهای بعد اعتقادی ۰/۸۱، بعد عاطفی ۰/۷۵، بعد پیامدی ۰/۷۲ و بعد مناسکی ۰/۸۳ است (محمدی و مزیدی، ۱۳۹۳). در این پژوهش، ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۱۰ به دست آمده است.

در این پژوهش برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی و استنباطی استفاده شد. در قسمت آمار توصیفی شاخصهای مهمی همچون میانگین و انحراف معیار و در آمار استنباطی، ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون با استفاده از اسپاس ۲۵ تحلیل شدند.

ج) یافته‌ها

برای بررسی پیش‌بینی معنای زندگی بر اساس هوش اخلاقی و دینداری در دانشجویان، داده‌های به دست آمده تحلیل شدند. ابتدا آمار توصیفی تحقیق شرح داده می‌شود.

جدول ۱: میانگین و انحراف معیار متغیرهای مورد مطالعه

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار
معنای زندگی	۳۰۰	۲۰/۴۹	۵/۳۸
هوش اخلاقی	۳۰۰	۱۴۹/۴۵	۱۹/۳۴
دینداری	۳۰۰	۶۵/۷۱	۱۴/۷۶

همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، میانگین و (انحراف معیار) معنای زندگی دانشجویان ۲۰/۴۹ و (۵/۳۸)، هوش اخلاقی ۱۴۹/۴۵ و (۱۹/۳۴) و دینداری ۶۵/۷۱ و (۱۴/۷۶) به دست آمده است.

جدول ۲: ضریب همبستگی متغیرهای مورد مطالعه

متغیر	ضریب همبستگی	معناداری	نتیجه آزمون
بین معنای زندگی و هوش اخلاقی	۰/۳۶۹	۰/۰۰۰	رد H_0
بین معنای زندگی و دینداری	۰/۱۹۶	۰/۰۰۱	رد H_0

*P<0.05

برای بررسی ارتباط متغیرهای مورد مطالعه، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، بین معنای زندگی و هوش اخلاقی و همچنین معنای زندگی و دینداری رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

جدول ۳: نتایج تحلیل رگرسیون معنای زندگی بر اساس هوش اخلاقی و دینداری با روش Enter

متغیرهای پیش‌بین	B	Beta	T	P	R2
هوش اخلاقی	۰/۰۹۶	۰/۳۴۵	۶/۳۴۵	۰/۰۰۰	۰/۱۵۳
دینداری	۰/۰۴۹	۰/۱۳۳	۲/۴۵۱	۰/۰۱۵	

*P<0.05

نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد که متغیرهای پیش‌بین (هوش اخلاقی و دینداری) در کل قادر به تبیین ۱۵/۳ درصد از تغییرات متغیر ملاک (معنای زندگی) می‌باشند.

د) بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر، پیش‌بینی معنای زندگی بر اساس هوش اخلاقی و دینداری است. نتایج پژوهش نشان

داد بین هوش اخلاقی و دینداری با معنای زندگی، رابطه معناداری وجود دارد و هوش اخلاقی و دینداری قادر به پیش‌بینی ۱۵/۳ درصد متغیر معنای زندگی می‌باشند. یافته‌های این پژوهش با نتایج پژوهش آقابابایی و همکاران (۱۳۹۷)، عرب‌زاده، نعیمی و پیرساقی (۱۳۹۶)، ذوقی پایدار، محمودی و نبی‌زاده (۱۳۹۶)، حسینی مروست، تبریزی و دهبان (۱۳۹۵)، گلی‌پور، حقیقت و معنوی‌پور (۱۳۹۳)، سراج‌زاده و رحیمی (۱۳۹۲) و عبدالعزیز افلاک‌سیر و کلمن (۱۳۸۸) همخوانی دارد.

معنای زندگی یکی از عوامل اثرگذار در سلامت و بهزیستی روان‌شناختی افراد و یکی از عوامل محافظتی قوی در برابر علائم پریشانی است (استگر و همکاران، ۲۰۰۹؛ ولینگ و همکاران، ۲۰۱۱). همچنین افزایش معنای زندگی باعث کاهش افسردگی و اضطراب در افراد و افزایش سلامت ذهنی آنها می‌شود (هدایتی و خزانی، ۲۰۱۳؛ یونگ جانگ شیاه و همکاران، ۲۰۱۵). لذا نادیده گرفتن معنای زندگی می‌تواند عواقب روانی منفی در زندگی افراد داشته باشد و در مجموعه‌ای بزرگ‌تر مانند جامعه، مشکلات جدی ایجاد کند. به همین منظور با شناسایی عوامل تأثیرگذار و ارتباط آنها با معنای زندگی می‌توان از طریق مداخلات لازم معنای زندگی را در افراد افزایش داد و از مشکلات روان‌شناختی احتمالی در آینده پیشگیری کرد.

همان‌طور که یافته‌های ما نشان داد، هوش اخلاقی و دینداری از عوامل تأثیرگذار در معنای زندگی‌اند. در تبیین این فرضیه می‌توان گفت که هوش اخلاقی، هوشی است که معانی و ارزشها را منعکس می‌کند، ظرفیتهای سازگاری ذهنی را پوشش می‌دهد و به جنبه‌های معنوی و غیر مادی منتهی می‌شود (واگان، ۲۰۰۲). هوش اخلاقی به افراد کمک می‌کند تا با ترس از تغییر و تحول مبارزه کنند؛ زیرا ترس از هرگونه تغییر ناشی از ذهنیت خود افراد است، نه از محیط اطراف آنها. افرادی که از هوش اخلاقی بالاتری برخوردارند، از منابع معنوی برای حل مشکلات استفاده می‌کنند و در نهایت با امیدواری، بخشش، عدالت و دلسوزی، زندگی خود را با معنا تر می‌سازند. (حسینی و همکاران، ۲۰۱۰)

در تبیین یافته‌های مربوط به ارتباط بین دینداری و معنای زندگی نیز می‌توان گفت که افراد در پی دستیابی به معنای زندگی به دنبال پاسخ به سوالهایی‌اند تا برای خود و جنبه‌های مختلف زندگی مفهوم و معنا بیابند. سوالهایی از قبیل من کیستم؟ کجای این دنیا قرار دارم؟ چه هدفی را در زندگی دنبال می‌کنم؟ و به کجا در حرکت هستم؟ از این رو، نظامهای مختلفی در پی پاسخگویی به این سؤالات برآمدند که بتوانند به زندگی معنا بخشند که یکی از این نظامها دین است. دین به وسیله آموزه‌های دینی، با ایجاد اعتقادات و باورها درباره حضور خداوند، باعث افزایش معنای زندگی در افراد می‌شود (مارتوس و همکاران، ۲۰۱۰) و با پاسخگویی به اینگونه سؤالات وجودی، بهزیستی روان‌شناختی را برای افراد به ارمغان می‌آورد. (تیلیونی و بلگومیدی، ۲۰۰۹؛ چمبرلین و زیکا، ۱۹۸۸)

پیشنهادها و محدودیتها

از محدودیتهای پژوهش حاضر این است که پژوهش روی دانشجویان پسر دانشگاه شهید باهنر کرمان انجام شده و تنها ابزار پژوهش، پرسشنامه بوده است. بنابر این، تعمیم نتایج آن به سایر گروهها باید با احتیاط صورت گیرد.

پیشنهاد می‌شود پژوهشگران آتی، موضوع مد نظر را روی جوامع متفاوتی بسنجند و همچنین در مراکز آموزشی، تأکید بیشتری بر تقویت هوش اخلاقی و دینداری به منظور افزایش معنای زندگی صورت گیرد.

منابع

- آذربایجانی، م. و س.م. موسوی اصل (۱۳۸۵). درآمدی بر روان‌شناسی دین. تهران: سمت.
- آقابابایی، ن.؛ ف. سهرابی، ح. اسکندری، ا. برجعلی و ن. فرخی (۱۳۹۷). «پیش‌بینی آسایش درونی بر اساس نگرش به دین با واسطه‌گری امید و معنای زندگی». *مطالعات اسلام و روان‌شناسی*، ش ۱۲(۲۲): ۱۰۹-۱۳۴.
- افلاک‌سیر، ع. و پ. کلمن (۱۳۸۸). «ادراک معنای زندگی و رابطه آن با سلامت روان و دینداری در بین گروهی از دانشجویان و معلمان ایرانی». *همایش ملی معناداری زندگی*. اصفهان: اداره کل امور فرهنگی دانشگاه اصفهان. https://www.civilica.com/Paper-manadari01-manadari01_004.html
- چراغی، م. و ح. مولوی (۱۳۸۵). «رابطه بین ابعاد مختلف دینداری و سلامت عمومی در دانشجویان دانشگاه اصفهان». *پژوهشهای تربیتی و روان‌شناختی*، ش ۲(۶): ۱-۲۲.
- حسینی مروست، س.ح.؛ ی. فرشچی تبریزی و ش. دهبان (۱۳۹۵). «بررسی ارتباط بین هوش معنوی، معنای زندگی و تاب‌آوری در دانشجویان دختر و پسر دانشگاه شیراز». *سومین کنفرانس بین‌المللی نوآوری‌های اخیر در روان‌شناسی، مشاوره و علوم رفتاری*. تهران: مؤسسه آموزش عالی نیکان، https://www.civilica.com/Paper-PSYCHO03-PSYCHO03_117.html
- ذوقی پایدار، م.؛ ز. محمودی و ص. نبی‌زاده (۱۳۹۶). «پیش‌بینی جهت‌گیری مذهبی بر اساس هوش معنوی و هوش اخلاقی در دانشجویان». *مطالعات اسلام و روان‌شناسی*، ش ۱۱(۲۱): ۱۳۱-۱۳۵.
- ربانی، ر. و س.ص. بهشتی (۱۳۹۰). «بررسی تجربی رابطه دینداری و رضایت از زندگی». *مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشکده فردوسی مشهد*، ش ۱(۸): ۷۹-۱۰۲.
- سراج‌زاده، س.ح.؛ ف. جواهری و س. ولایتی خواجه (۱۳۹۲). «آزمون اثر دینداری بر سلامت در میان نمونه‌ای از دانشجویان». *جامعه‌شناسی کاربردی دانشگاه اصفهان*، ش ۲۴(۴۹): ۵۵-۷۷.
- سراج‌زاده، س.ح. و ف. رحیمی (۱۳۹۲). «رابطه دینداری با معنای زندگی در یک جمعیت دانشجویی». *راهبرد فرهنگ*، ش ۶(۲۴): ۷-۳۰.
- شرفی، م. (۱۳۸۸). «فلسفه معنای زندگی از منظر اسلام». *نشریه روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران*، ش ۳۹(۳): ۱۷۰-۱۴۳.
- شایان‌فر، ش. و ا. قلعه (۱۳۹۸). «مؤلفه‌های مابعدالطبیعی معنای زندگی به روایت آروین یالوم». *پژوهشهای هستی‌شناختی*، ش ۸(۱۵): ۶۷-۹۴.
- عباسی، و. (۱۳۸۱). «نظریه جامعه‌شناسی دین (رویکردی انتقادی به دیدگاه دورکیم در باب خاستگاه دین)». *مجله معرفت*.
- عرب‌زاده، م.؛ ق. نعیمی و ف. پیرساقی (۱۳۹۶). «پیش‌بینی رضایت از زندگی در دانشجویان بر اساس سبک زندگی اسلامی و هوش معنوی». *رویش روان‌شناسی*، ش ۶(۱۸): ۲۵-۴۴.

- علی‌زمانی، ا.ع. و م. غفوریان (۱۳۸۹). «مؤلفه‌های زندگی معنادار از دیدگاه جان کاتینگهام». نشریه فلسفه تحلیلی (جستارهای فلسفی - پژوهشهای فلسفی)، ش ۶ (۱۷): ۷-۳۲.
- قربانی، ه. (۱۳۸۸). «معنای زندگی از دیدگاه فرانکل». تأملات فلسفی دانشگاه تهران، ش ۱ (۳): ۳۵-۵۷.
- گلی‌پور، ص؛ س. حقیقت و د. معنوی‌پور (۱۳۹۳). «رابطه هوش معنوی و هوش اخلاقی با معنای زندگی در داوطلبین واکنش اضطراری». شفای خاتم، ش ۲ (۴): ۲۰-۲۹.
- مجدآبادی، ز. (۱۳۹۶). «پرسشنامه معنای زندگی». روان‌شناسی تحولی (روان‌شناسان ایرانی). ش ۱۳ (۵۱): ۳۳۳-۳۳۱.
- محمدی، ح. و م. مزیدی (۱۳۹۳). «نقش دینداری در پیش‌بینی راهبردهای تنظیم شناختی هیجان دانشجویان». فرهنگ در دانشگاه اسلامی، ش ۴ (۴): ۶۰۵-۶۲۰.
- مختاری‌پور، م. و س.ع. سیادت (۱۳۸۸). «بررسی مقایسه‌ای ابعاد هوش اخلاقی از دیدگاه دانشمندان با قرآن کریم و انمه معصومین علیهم‌السلام». مطالعات اسلام و روان‌شناسی، ش ۳ (۴): ۹۷-۱۱۸.
- یعقوبی‌دوست، د. (۱۳۹۵). «بررسی رابطه بین میزان دینداری و سبک زندگی (مورد مطالعه زنان شهر اهواز)». جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، ش ۳ (۷): ۲۰۵-۲۴۰.
- Chamberlain, K. & Sh. Zika (1988). "Religiosity, Life Meaning and Wellbeing: Some Relationships in a Sample of Women". *Journal for the Scientific Study of Religion*. 27(3): 411-420.
- Hedayati, M. & M. Khazaei (2013). "An Investigation of the relationship between depression, meaning in life and adult hope". *4th World Conference on Psychology, Counseling and Guidance WPCPG-2013*. 114: 598-601.
- Hoseini, M.; H. Elias, S. Eric Krauss, S. Aishah (2010). "A Review Study on Spiritual Intelligence, Adolescence and Spiritual Intelligence, Factors that May Contribute to Individual Differences in Spiritual Intelligence and the Related Theories". *Journal of Social Sciences*. 6(3): 429-438.
- Lennick, D. & F. Kiel (2005). *Moral Intelligence*. USA: Wharton school publishing.
- Martos, T.; B.F. Konkoly Thege & M. Steger (2010). "It's not only what you hold, it's how you hold it: Dimensions of religiosity and meaning in life". *Personality and Individual Differences*. 49: 863-868.
- Steger, M.; R.J. Mann, Ph. Michels & T.C. Cooper (2009). "Meaning in life, anxiety, depression, and general health among smoking cessation patients". *Journal of Psychosomatic Research*. 67: 353-358.
- Tiliouine, H. & A. Belgoumidi (2009). "An Exploratory Study of Religiosity, Meaning in Life and Subjective Wellbeing in Muslim Students from Algeria". *The International Society for Quality-of-Life Studies (ISQOLS)*. 4: 109-127.
- Vaughan, F. (2002). What is Spiritual Intelligence?, *Journal of Humanistic Psychology*. 42, P 16-33.
- Vehling, S.; C. Lehmann, K. Oechsle, C. Bokemeyer, A. Krüll, U. Koch & A. Mehnert (2011). "Global meaning and meaning-related life attitudes: exploring

their role in predicting depression, anxiety, and demoralization in cancer patients". *Support Care Cancer*, 19: 513-520.

- Yung-Jong, Sh.; F. Chang, Ch. Shih-Kuang & L. I-Mei (2015). "Religion and Health: Anxiety, Religiosity, Meaning of Life and Mental Health". *Journal of Religion and Health*. 54: 35-45.

- منابع ترجمه شده

- Abbasi, V. (2002). **The Sociological Theory of Religion (A Critical Approach to Durkheim's View of the Origin of Religion)**. *Knowledge*.
- Aflakseir, A. & P. Colman (2009). "Understanding the meaning of life and its relationship with mental health and religiosity among a group of Iranian students and teachers". *National Conference on the Meaning of Life*, Isfahan: Isfahan University of Cultural Affairs. https://www.civilica.com/Paper-MANADARI01-MANADARI01_004.html
- Aghababaei, N.; F. Sohrabi, H. Skandari, A. Borjali & N. Farokhi (2018). "The Prediction of Inner Comfort Based on the Attitude to Religion with the Mediation of Hope and the Meaning of Life". *Journal of Studies in Islam and Psychology*, 12(22): 109-134.
- Alizamani, A.A. & M. Ghaforiyan (2010). "Constituents of Meaningful Life According to J. Cottingham". *Philosophical Investigations*, 6(17): 7-32.
- Arabzadeh, M.; Gh. Naiemi & F. Pirsaghi (2017). "Prediction of Life Satisfaction in Students based on Islamic lifestyle and spiritual intelligence". *Rooyesh-e-Ravanshenasi Journal*, 6(18): 25-44.
- Azarbajehani, M. & M. Mousavi Asl (2006). **Introduction to Social Psychology of Religion**. *Tehran: SAMT Organization*.
- Cheraghi, M. & H. Molavi (2006). "The relationship between different dimensions of religiosity and general health in students of Isfahan University". *Journal of Educational and Psychological Research*, 2(6): 1-22.
- Golipour, S.; S. Haghighat & D. Manavipour (2015). "The Relationship between Spiritual and Moral Intelligence with the Meaning of Life among the Volunteers of the Emergent Reaction". *The Neuroscience Journal of Shefaye Khatam*, 2(4): 20-29.
- Hoseyni Marvest, S.; Y. Farshchi Tabrizi & Sh. Dehban. (2016). "Investigating the relationship between spiritual intelligence, meaning of life and resilience in male and female students of Shiraz University". *3rd International Conference on Recent Innovation in Psychology, Counseling and Behavioral Sciences*. Tehran: Nikan Higher Education Institute. https://www.civilica.com/Paper-PSYCHO03-PSYCHO03_117.html
- Majdabadi, Z. (2017). "The Meaning in Life Questionnaire (MLQ)". *Developmental Psychology*, 13(51): 331-333.
- Mohammadi, H. & M. Mazidi (2015). "The role of religiosity in predicting students' cognitive emotion regulation strategies". *Iranian Journal of Culture in the Islamic University*, 4(4): P 605-620.
- Mokhtaripour, M. & S.A. Siadat (2009). "A Comparative Analysis between the Dimensions of Moral Intelligence in the view of Scholars and Quran and Imams". *Studies in Islam and Psychology*, 3(4): 97-118.
- Qorbani, H. (2009). "The meaning of life in Viktor Frankl's view". *Quarterly Journal of Philosophical Meditations*, 1(3): 35-57.

- Rabbani, R. & S.S. Beheshti (2011). "An empirical study of the relationship between religiosity and life satisfaction". *Journal of Social Sciences Ferdowsi University of Mashhad*, 8(1): 79-102.
- Serajzadeh, S.H.; F. Javaheri & S. Velayati Khajeh (2013). "Religion and Health: An Examination of the Effect of Religiosity on Health in a Sample of University Students". *Journal of Applied Sociology the University of Isfahan*, 24(49): 55-77.
- Serajzadeh, S.H. & F. Rahimi (2014). "Empirical Study of Relationship between Religiosity and Meaningfulness of Life in a Student Community". *Strategy for Culture*, 6(24): 7-30.
- Sharifi, M. (2009). "Philosophy of Life Meaning in the Point of Islamic View". *Journal of Psychology and Education*, 39(3): 143-170.
- Shayanfar, Sh. & E. Qaleh (2019). "The Metaphysical Components of the Meaning of Life in Irvin D. Yalom`s View". *Ontological Researches*, 8(15): 67-94.
- Yaqoubidoust, M. (2016). "The Relationship between Religiosity and Lifestyle: The Case Study of Women in Ahwaz City". *Journal of Sociology of Social Institutions*, 3(7): 205-240.
- Zoqipaydar, M.; Z. Mhamodi & S. Nabizadeh (2017). "The Prediction of Religious Orientation Based on the Spiritual Intelligence and Moral Intelligence among the Students". *Semi-annual Journal of Studies in Islam and Psychology*, 11(21): 131-135.

